

Н. С. Хатнюк,  
канд. юрид. наук  
доцент кафедри правового регулювання економіки,  
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

## ЮРИДИЧНА ПРИРОДА НІКЧЕМНИХ ПРАВОЧИНІВ

*Однією з основних проблем, які автор наукової статті намагався вирішити, є проблема необхідності визнання нікчемних правочинів недійсними як у судовому порядку, так і шляхом визнання їх таким на підставі положень закону. Вивчення практики даної категорії справ показало, що поняття «нікчемних» правочинів, для яких визнання їх недійсними не потребує підтвердження в судовому порядку, застосовується лише теоретично. На практиці ж досить часто зустрічаються випадки, коли заінтересовані юридичні або фізичні особи звертаються з позовом до суду про визнання нікчемних правочинів недійсними. Учасники правочину вимагають підтвердження в суді нікчемності правочину, а саме його протизаконності. Наступною проблемою, яка потребувала з'ясування, є проблема визначення ознак нікчемного правочину та окреслення підстав його недійсності згідно з чинним законодавством та цивільними правовідносинами.*

**Ключові слова:** правочин, нікчемний правочин, недійсність правочину, підстави визнання правочину нікчемним, види нікчемних правочинів, відмінність заперечних та нікчемних правочинів, різновиди нікчемних правочинів, необхідність судового рішення щодо визнання нікчемного правочину недійсним.

Необхідність відмовляти деяким правочинам в юридичній силі існує вже давно. Поняття нікчемних та заперечних (оспорюваних) правочинів існували ще в римському праві. Цивілісти підходили по різному до цього розподілу. Як відомо, про поділ недійсних правочинів на нікчемні та заперечні говорив М. В. Рабінювич, позаяк в одних випадках правочин недійсний за його природою й суд зобов'язаний визнати його таким, а в інших правочин може бути визнаний недійсним лише за умов виникнення суперечностей з приводу його недійсності [1, с. 14].

Позиція І. Б. Новицького полягала в тому, що держава виділяє в одну групу більш важливі випадки, коли правочин неможливий, оскільки шкодить інтересам держави — вчинений правочин спрямований на завдання шкоди державі; правочин визнається недійсним незалежно від ініціативи його учасників і відносить їх в іншу групу, коли правочин менш шкідливий для інтересу

сів суспільства — правочин вчинений під впливом погроз, в останньому випадку правочин визнається недійсним лише в разі звернення з заявою учасника правочину, представника або відповідного державного органу [2, с. 69].

Існує інший підхід до поділу недійсних правочинів на нікчемні та заперечні, в основі якого не значимість або характер інтересів, а особливості самого правочину. Лише специфіка або підстави недійсності правочину можуть віднести його до групи нікчемних або заперечних правочинів. Даний поділ у цивільному законодавстві визначає необхідність розрізняти ступінь недійсності правочинів. Відповідно розрізняють правочини: *абсолютно недійсні* та *відносно недійсні*.

Нікчемний правочин є недійсним незалежно від визнання його таким і від бажання сторін або третіх заінтересованих осіб, у зв'язку з чим його називають *абсолютно недійсним*. Суд допускає визнання такого правочину дійсним лише у випадках, визначених законом (ч. 2 ст. 218, ч. 2 ст. 219, ч. 2 ст. 220, ч. 2 ст. 221, ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226 ЦК України). Нікчемний правочин вважається дійсним до моменту заперечення його нікчемності в суді заінтересованою особою.

Необхідно з'ясувати, який зміст вкладається у терміни «недійсні», «заперечні» та «нікчемні» правочини. Якщо правочин відповідає всім вимогам закону та всім тим умовам, які самі учасники правочину передбачають для його дійсності, то він визнається дійсним і здійснює ті зміни в юридичних відносинах, на які спрямований, а також встановлює відповідні до них обов'язки. Незважаючи на те, що при вчиненні правочину його учасники дотримуються всіх вимог законодавства та умов дійсності правочину, кожний окремий правочин не в повному обсязі може відповідати вимогам законодавства та умовам цивільного обігу, оскільки, за своєю суттю, він є неповторним, особливим, ексклюзивним юридичним витвором. Так виникає проблема встановлення дійсності або недійсності правочину. Недійсність — це правова категорія, при появі якої правочин як юридичний факт втрачає юридичну силу.

Недійсність правочину виявляється в тому, що правочин недійсний від моменту його вчинення — правочин є нікчемним; або заперечується факт його дійсності у суді, й він визнається недійсним через певний строк, тоді як спочатку був вчинений з дотриманням умов дійсності правочину; або ж він не відповідає умовам дійсності, але може заперечуватись зацікавленою особою або не заперечуватись факт його дійсності у суді.

У першому випадку недійсність правочину від початку — нікчемність виникає тоді, коли під час вчинення правочину порушують будь-яку суттєву належність до ознак його дійсності. У цьому разі недійсність правочину збігається з його вчиненням. Нікчемними називаються такі правочини, які з моменту їх вчинення не породжують передбачених ними правових наслідків. Нікчемний правочин недійсний у силу дії правової норми в момент його вчинення, тому судового рішення про визнання його недійсним не потрібно. Даний правочин не підлягає виконанню, а також з моменту його вчинення не породжує прав та обов'язків сторін. На нікчемність правочину можуть посилатися згідно із законодавством, а також вимагати в судовому порядку застосування наслідків його недійсності будь-які зацікавлені особи. У судовому порядку підтвердження нікчемності правочину не є обов'язковим, але за ініціативи його учасників або третіх осіб закон не позбавляє можливості їх звернення в суд для отримання рішення, яке підтвердить факт нікчемності.

А в іншому випадку недійсність правочину виникає внаслідок появи обставин, наявність яких не дозволяє належним та законним чином вчинити чи виконати правочин. Даний правочин аналогічно, як і попередній варіант нікчемного правочину не веде до настання юридичних наслідків. Водночас, якщо сторони мають намір виконувати нікчемний правочин, будь-яка зацікавлена особа, правам та інтересам якої виконання цього правочину може становити загрозу, має право пред'явити позов про визнання правочину недійсним як такий, що створює загрозу порушенню прав. Суд, встановивши у розгляді справи факт нікчемного правочину, констатує його недійсність і може застосувати наслідки нікчемності правочину з власної ініціативи. Закон передбачає можливість визнання судом нікчемний правочин дійсним у виключених випадках.

Нікчемний правочин є недійсним незалежно від визнання його недійсним судом (п. 2 ст. 215 ЦК України). Зважаючи на те, що законодавство не виключає можливості пред'явлення позовів про визнання недійсним нікчемного правочину, спори з таких вимог підлягають судовому вирішенню у загальному порядку за позовом будь-якої зацікавленої особи.

Цивільний кодекс України не визначає прямої заборони для пред'явлення позовів про визнання недійсними нікчемних правочинів, але він і не вимагає судового рішення, бо, згідно з п. 2 ст. 215 ЦК України, нікчемні правочини є недійсними незалежно від визнання їх такими судом. Ст. 16 ЦК України передбачає спосо-

би захисту цивільних прав та інтересів судом і містить лише один вид позову щодо недійсних правочинів: визнання правочину недійсним і застосування наслідків його недійсності (відновлення становища, що існувало до порушення права, та припинення дій, які порушують право, відшкодування збитків та компенсація моральної шкоди). Отже, нікчемні правочини недійсні з моменту їх укладення, вони визнаються недійсними незалежно від бажання сторін.

*Визначають такі ознаки нікчемного правочину:* 1) нікчемний правочин є недійсним лише у випадках, передбачених законом; 2) правочин є нікчемним з моменту його вчинення не залежно від пред'явлення позову про визнання його недійсним і бажання сторін; 3) нікчемний правочин не породжує правових наслідків, які передбачені правочином даного виду, а лише наслідки, пов'язані з його недійсністю.

Існує загальна норма про недійсність правочинів, що не відповідають вимогам закону (ст. 215 ЦК України), поряд із якою існують спеціальні норми недійсності правочинів ст. 218, 219, 220, 221, п. 1 ст. 222, п. 1 ст. 223, 224, 226, 228 ЦК України). Для застосування п. 1 ст. 215 ЦК України достатньо керуватися *об'єктивним критерієм*, тобто достатньо самого факту, що правочин суперечить закону, а *суб'єктивним критерієм* керуються в спеціальних нормах.

Цивільний кодекс передбачає такі *види нікчемних (абсолютно недійсних) правочинів* залежно від підстав їх недійсності:

1) із вадами змісту: а) правочин, вчинений з порушенням публічного порядку (ст. 228 ЦК України); б) правочин, учинений без згоди органу опіки та піклування (ст. 224 ЦК України); в) мнимий (фіктивний) та удаваний правочин (ст. 234, 235 ЦК України);

2) з вадами форми: а) правочин, учинений з недотриманням вимог закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину (ст. 219 ЦК України); б) правочин, учинений з недотриманням вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору (ст. 220 ЦК України);

3) із вадами суб'єкта: а) правочин, учинений малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 221 ЦК України); б) правочин, учинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (п. 1 ст. 222 ЦК України); в) правочин, учинений фізичною особою, яка обмежена у дієздатності, за межами її цивільної дієздатності (п. 1 ст. 223 ЦК України); г) правочин, учинений фізичною особою, яка визнана недієздатною (ст. 226 ЦК України).

Розглянемо вищеназвані види нікчемних правочинів.

*Правочини з вадами змісту* визнаються недійсними внаслідок розходження умов правочину з вимогами закону та інших правових актів (ст. 228 ЦК України). До правочинів, які вчиняються всупереч вимогам законодавства, переважно відносять правочини, спрямовані:

- на використання всупереч закону державної та приватної власності з корисливою метою;

- на приховування фізичними та юридичними особами від оподаткування доходів;

- на використання майна фізичними чи юридичними особами, що не є їхньою власністю;

- на незаконне відчуження землі або незаконне користування нею;

- на розпорядження всупереч установленим правилам предметів, вилучених з обігу чи обмежених в обігу.

Законодавство України встановлює загальне правило про нікчемні правочини, які суперечать закону чи іншим правовим актам. Це правило ґрунтується на об'єктивному критерії — правочин суперечить вимогам законодавства. Наявність чи відсутність вини сторін не має юридичного значення і є достатньою підставою для встановлення факту підтвердження недійсності правочину. До таких нікчемних правочинів належать правочини, пов'язані з майновим наймом, використанням юридичними особами житлових приміщень, у яких не мешкають фізичні особи, а також правочини про передачу майна, предметом яких є застава, у власність заставоутримувача та ін.

На перший погляд, склад правочину, передбачений п. 1 ст. 215 ЦК України, має самостійний характер і не вимагає умов невідповідності правочину вимогам закону, достатньо лише встановити наявність протиправної мети — і правочин недійсний з усіма подальшими наслідками. Однак, це не так, цивільне право не ставить за мету встановлювати міру відповідальності за порушення основ правопорядку та моральних засад суспільства, це завдання інших галузей права. Роль цивільного закону — ліквідація несприятливих майнових наслідків у результаті вчинення таких дій.

До *правочинів з вадами змісту* відносять правочини, вчинені з метою, яка суперечить основам правопорядку (ст. 228 ЦК України). Вони становлять собою вид незаконних правочинів, бо порушують вимоги норм, спрямованих на захист конституційного ладу, охорону прав та інтересів фізичної особи, обороноздатнос-

ті, безпеки економічної системи держави або суперечать основам публічної моралі, тобто брутально порушують норми суспільної поведінки.

Для визнання правочину нікчемним необхідна наявність ознак прямого чи побічного наміру в обох або одного учасників правочину, який суперечить основам правопорядку й моралі, тобто усвідомлення саме такого характеру наслідків або свідоме їх допущення.

До *правочинів із вадами змісту* відносять правочини, вчинені без згоди органу опіки та піклування (ст. 224 ЦК України).

Конституцією України гарантується рівноправне становище громадян, але водночас враховується їх різний правовий стан, оскільки у відповідності до закону вони вступають у певні правові зв'язки з державними, громадськими організаціями та установами, а також один з одним і при цьому отримують відповідні права та обов'язки. З урахуванням цього кожна людина має рівний правовий статус, який встановлений у законах, але різне правове становище, що залежить від сукупності тих чи інших факторів об'єктивного чи суб'єктивного характеру. До чинників, які впливають на цивільно-правове становище особи, відносимо вік, хворобу, котра призводить до недієздатності, тощо.

Опіка та піклування встановлюються для захисту прав та інтересів недієздатних або частково дієздатних осіб, а також з метою виховання неповнолітніх осіб за відсутності у них батьків, усиновителів, у разі позбавлення судом батьківських прав і в інших випадках відсутності батьківського піклування (наприклад, коли батьки ухиляються від виховання дітей). Органами опіки та піклування є органи місцевого самоврядування.

Вирішуючи питання про недієздатність, не слід плутати поняття «опіки» та поняття «піклування». Піклувальник є виразником думок і бажань обмежено дієздатного та неповнолітнього, виконавцем його волі тоді, коли сам недієздатний через тяжку хворобу (інфаркт, параліч і т. ін.) або неповнолітній не можуть діяти й обстоювати свої інтереси. Опікун є представником недієздатного або малолітнього — підопічного — та має право приймати рішення за нього.

Батьки, усиновителі, опікуни та піклувальники неповнолітнього не мають права без попереднього дозволу органів опіки та піклування укладати від імені малолітніх і давати згоду неповнолітнім у віці від 14 до 18 років вчиняти правочини з відчуження майна, зокрема обміну, дарування майна дитини, передачі його в оренду, в безоплатне користування чи заставу; правочини, які ве-

дуть до позбавлення дитини належних прав, розділ її майна або виділення з нього часток, а також будь-яких інших правочинів, що завдають дитині матеріальної шкоди [3, с. 32—34]. Коли згоди органів опіки та піклування немає, а правочин з відчуження майна неповнолітнього вчинений, то такий правочин нікчемний і, в разі його виконання, веде до настання певних правових наслідків.

До *правочинів із вадами змісту* відносять також фіктивні (мнимі) та удавані правочини (ст. 234, 235 ЦК України), які досить подібні за підставами їх недійсності. В обох випадках правочинів волевиявлення не відповідає дійсній волі сторін. Ст. 234 ЦК України визначає фіктивний правочин як такий, який вчинений лише «для годиться, без наміру створити відповідні правові наслідки. Вони називаються фіктивними тому, що поза їхньою суттю це фікція, щось удаване і нехарактерне для цивільного обігу, без реального змісту, здійснений лише про людське око без наміру створити справжні права та обов'язки [4, с. 92].

У разі укладання фіктивного правочину воля сторін не спрямована на виникнення певних цивільно-правових відносин між його учасниками, їх метою є настання правових наслідків для кожної або для однієї з них по відношенню до третіх осіб (наприклад, фіктивне дарування майна боржником із метою не допустити виїмки чи арешту цього майна).

Початок використання фіктивних угод як засіб незаконного збагачення було закладено з появою малих підприємств в Україні. Значного поширення набули спекулятивні угоди на товарних біржах, у сфері зовнішньоекономічної діяльності з метою розкрадання коштів підприємств або переміщення капіталу за кордон [5, с. 15—17]. Проблема боротьби з фіктивними правочинами перебуває на межі різних галузей законодавства і в її розв'язуванні виникає досить багато складних питань майнового та процесуального права. У правовій характеристиці фіктивні правочини — більше кримінально-правова, ніж цивільно-правова проблема, а її наслідки виходять за рамки загальних положень про наслідки недійсності правочинів.

*Ознаками фіктивного правочину є:* 1) введення в оману (до або в момент вчинення правочину) іншого учасника чи третьої особи відносно фактичних обставин правочину або справжніх намірів учасників; 2) вчинення правочину особою, що не має права її вчиняти (через фіктивне підприємство, неіснуючу організацію, підставну особу тощо); 3) свідомий намір невиконання зобов'язань договору; 4) приховування справжніх намірів учасника (учасників) правочину.

Ст. 235 ЦК України визначено удаваний правочин як такий, що вчинений з метою приховати інший правочин. Він вчиняється сторонами свідомо в такій формі, що не відповідає їх справжнім відносинам, з метою приховати реальний правочин [6, с. 64]. Як у разі фіктивного, так і в разі удаваного правочину метою сторін є досягнення певних правових наслідків. Тому виникає питання про правильне розмежування цих видів правочинів. Розглядаючи судові справи категорії удаваних правочинів, потрібно мати на увазі, що сторони вчиняють два правочини, вони обидва повинні бути детально досліджені, та їм обом потрібно давати оцінку.

Удаваний правочин завжди недійсний, що ж стосується прихованого ним правочину, то факт його приховування не означає невідповідності цього правочину законові. Сторони можуть приховувати його від інших осіб й організацій з особистих причин, а також від правосуддя, помилково вважаючи, що він протизаконний. Однак удаваний правочин найчастіше все-таки не відповідає закону [7, с. 10]. Нині почастишали випадки приховування дій овердрафту (кредитування) за допомогою укладання договорів про надання послуг.

У разі вчинення вдаваного правочину воля сторін спрямована на становлення між сторонами правочину цивільно-правових відносин, але інших порівняно з вираженими у волевиявленні сторін (наприклад, учинення правочину купівлі-продажу нерухомого майна із зобов'язанням зворотного обов'язкового продажу через певний строк особою, яка приховує договір застави, для забезпечення повернення займу з метою уникнути судової процедури стягнення заставного майна).

Вчинення вдаваного правочину має, як правило, незаконну мету, що, однак, не означає його обов'язкової недійсності. Так, безоплатна передача грошових коштів між юридичними особами з метою ухилення від сплати податків може бути прихованим правочинном про суцільну діяльність. У цьому разі правочин про суцільну діяльність є, згідно зі ст. 235 ЦК України, нікчемним, а правочин про безоплатну передачу грошових коштів може виявитися дійсним, що не виключає застосування адміністративно-правових наслідків, передбачених податковим законодавством [8, с. 11].

Удавані правочини переважно використовуються для приховування угод, які є недійсними з тих чи інших причин. Якщо угода, яку прикривають, виявляється недійсною, застосовуються статті про недійсність правочину даного виду. Не можна застосовувати ст. 235 ЦК України до випадків, коли один правочин не приховує, а заміняє інший, попередній.

Проте, в судовій практиці зустрічаються справи, в ході вирішення яких виявляється, що вдаваний правочин приховує правочин, який не порушує закону. Наприклад, договір дарування приховує договір про відчуження майна на умовах довічного утримання. Договір дарування оформляється в нотаріальній конторі, а умови довічного утримання в більшості випадків оформляються в усній або в простій письмовій формі. Договір дарування недійсний як удаваний правочин.

*Правочини з вадами в суб'єкті* необхідно поділити на дві групи: 1) пов'язані з учиненням правочинів, які укладаються малолітньою та неповнолітньою особою за межами їхньої цивільної дієздатності (ст. 221, п. 1 ст. 222 ЦК України); 2) пов'язані з учиненням право чинів обмежено дієздатною та недієздатною особою (п. 1 ст. 224, ст. 226 ЦК України).

1. Діти (малолітні), яким не виповнилося 14 років, мають право: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, стосується предмета, який має невисоку вартість, та відповідає фізичному, духовному чи соціальному розвитку дитини; 2) вкладати кошти у кредитні установи та розпоряджатися ними. Всі інші правочини, вчинені малолітніми у віці до 14 років, є нікчемними і визнаються недійсними з моменту їх учинення.

Проте, закон передбачає можливість визнання за цими правочинами юридичної сили, якщо особи, які уповноважені законом (батьки чи всиновителі) пред'явили до суду вимоги про визнання вчиненого правочину їхнім підопічним дійсним, бо він був учинений на його користь. Отже, можна довести, що інша сторона правочину знала або повинна була знати про факт неповноліття протилежної сторони. Сторона, що вчинила правочин з неповнолітнім, повинна передбачати неправильність своїх дій. При вчиненні правочину його учасники повинні переконатися у повнолітті обох сторін із відповідних документів, незнання цього факту не приводить до визнання правочину дійсним.

2. Дієздатність веде до набуття особою цивільних прав та обов'язків, тобто особа має здатність самотужки здійснювати різні юридичні дії, при цьому повинна розумно мислити й усвідомлювати наслідки своїх дій.

Під *психічним здоров'ям* розуміють психічний стан громадянина в момент реалізації належної йому правоздатності в повному обсязі, тобто громадянин повинен критично ставитися до своїх дій та їх наслідків. Порушення психічної діяльності, що виявляється в неправильному сприйнятті й осмисленні навколиш-

нього середовища, ведуть до нездатності громадянина власними діями набувати й здійснювати будь-які майнові та особисті немайнові права, брати на себе відповідальність і виконувати будь-які обов'язки. Поняття недієздатності включає в себе медичний критерій — «хронічний розлад психіки» та юридичний критерій — «відсутність можливості усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними» [9, с. 80—81]. Наявність обох критеріїв унеможливорює дієздатність осіб з розладом психіки. Але встановлення діагнозу психічної хвороби ще не означає, що особа є недієздатною. Головним у даному випадку є глибина психічної неповноцінності та визнання її недієздатністю судом.

Недієздатність особи встановлюється лише рішенням суду на підставі висновку судово-психіатричної експертизи. Отже, можна довести, що дієздатна сторона знала або повинна була знати про факт недієздатності. У даному разі не можна керуватися оціночним критерієм (чи міг дієздатний громадянин передбачати, що вчиняє правочин з особою, яка визнана судом недієздатною). Підтвердити факт знання про недієздатність іншої сторони можна лише пред'явивши інформацію про те, що дієздатний громадянин ознайомився з відповідними документами про раніше винесене судові рішення [10, с. 52].

Суд визнає правочин недійсним, якщо буде доведено, що один з учасників правочину був позбавлений дієздатності (ст. 226 ЦК України) чи перебував у момент учинення правочину в такому стані, коли не усвідомлював значення своїх дій та (або) не міг керувати ними (ст. 225 ЦК України), а також обмежено дієздатним (п. 1 ст. 223 ЦК України). Правочини, вчинені громадянином, визнаним недієздатним, є недійсними з моменту їх учинення, але закон передбачає можливість визнання за цими правочинами юридичної сили, якщо угода укладена на користь недієздатної особи.

Недійсність *правочину внаслідок вади форми* залежить від того, яка форма встановлена законом або згодою сторін для вчинення правочину. Як зазначалося вище, нікчемними визнаються правочини з вадами форми, які вчинені: а) з недотриманням вимог закону про нотаріальне засвідчення односторонньої угоди; б) з недотриманням вимог закону про нотаріальне засвідчення договору.

При укладенні певного виду право чинів законодавством передбачаються вимоги щодо їх обов'язкового нотаріального посвідчення. Недотримання форми правочину, якої вимагає закон, тягне за собою недійсність правочину лише у випадку, коли та-

кий наслідок зазначений у законі. Порушення нотаріальної форми правочину призводить до визнання його нікчемним і не породжує прав та обов'язків.

Посилання сторін на те, що вони не знали чи не мали можливості нотаріально посвідчити договір, суди не беруть до уваги. Якщо правочин виконаний повністю або частково однією зі сторін, а інша перешкоджає нотаріально оформити правочин, всіляко ухиляючись від цього, суд у такому випадку має право на вимогу добросовісної сторони (яка повністю або частково виконала правочин) визнати правочин дійсним.

Вивчення практики даної категорії справ показало, що поняття «нікчемних» правочинів, для яких визнання їх недійсними не потребує підтвердження в судовому порядку, застосовується лише теоретично. А на практиці досить часто зустрічаються випадки, коли юридичні чи фізичні особи звертаються з позовом до суду про визнання нікчемних правочинів недійсними. Учасники правочину вимагають підтвердження в суді нікчемності правочину, а саме його протизаконності. Незнання законодавства чи неправильне його тлумачення не є причиною цих вимог, а право суб'єктів правочину, яким вони можуть скористатися для підтвердження його недійсності або дійсності в суді. На нашу думку, практично корисним було б таке законодавче рішення, згідно з яким правочини, що визнаються судом недійсними через невідповідність вимогам закону, називались би оспорюваними. Доцільно б визначити перелік ознак, які окреслені в даній науковій статті автором, за якими правочини визнаються законом нікчемними.

## *Література*

1. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствие. — Л., 1960. — С. 14.
2. Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность. — М., 1954. — С. 69.
3. Бессалов Ю. Защита прав несовершеннолетних // Российская юстиция — 1997. — № 1. — С. 32—34.
4. Кальмук А. І. Цивільне право України: Курс лекцій: МВС України Івано-Франківське училище міліції. — Івано-Франківськ, 1997. — С. 92.
5. Котин В. Фиктивные сделки в предпринимательской деятельности // Законность. — 1996. — № 10. — С. 15—17.

6. Ландкоф С. Н. Основы гражданского права: 2-е вид. — К.: Радянська школа, 1948. — С. 64.

7. Толстой В. С. Законодательство о сделках: спорные вопросы практики его применения. Конспект лекций. — М.: Б.И. — 1982. — С. 10.

8. Эрделевский А. Недействительность сделок, условия, виды, последствия // Закон. — 2002. — № 1. — С. 11.

9. Судебная психиатрия / Под ред. Г. В. Морозова, Я. М. Калашник. — М.: Юрид. лит., 1977. — С. 80—81.

10. Михеева Л. Ю. Основания и последствия установления опеки над недееспособными гражданами // Закон и право. — 2001. — № 11. — С. 52.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2008.

**О. Г. Яновська,**  
адвокат, канд. юрид. наук,  
доцент кафедри конституційного та адміністративного права,  
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

## **ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ У СУДІ ПРИСЯЖНИХ**

*Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних із стратегічним і тактичним плануванням реалізації процесуальних функцій обвинувачення та захисту в ході розгляду кримінальних справ за участю суду присяжних.*

**Ключові слова:** процесуальні функції, суд присяжних, стратегія, тактика, обвинувачення, захист.

Історія розвитку людської цивілізації переважно має гуманістичний напрямок. Незважаючи на численні приклади відступу окремих народів та країн, а іноді й цілих континентів від спроб встановлення та закріплення загальнолюдських цінностей та привілеїв, не можна заперечувати поступового зміцнення таких основних прав людини, як право на життя, свободу, гідність, рівність у захисті прав та інтересів. Історія розвитку незалежної України не є винятком. Зокрема можна говорити про гуманістичний напрям розвитку такої надзвичайно важливої та показової ланки суспільних відносин, як правова система країни.

З моменту проголошення незалежності Україною та затвердження нової Конституції держави превалюючим напрямком ре-